

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

RAPPORT UV ÖST 2005:21

ARKEOLOGISK FÖRUNDERÖKNING I FORM AV ANTIKVARISK KONTROLL

Förromerska gravar i gräsmattan

Ett nupptäckt gravfält inom fastigheten Jarlsborg vid området Björkäng, Väderstads socken, Mjölby kommun, Östergötland.

Dnr: 422-2358-2004

Johan Stenvall

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV Öst

Roxengatan 7, 582 73 Linköping

Tel. 013-24 47 00

Fax 013-10 13 24

uvost@raa.se

www.raa.se

Text och grafik Johan Stenvall

Framsida Fastigheten Jarlsborg där gravfältet påträffades. Foto Johan Stenvall.

Foto Om inte annat anges Johan Stenvall

Utskrift RAÄ, UV Öst, Linköping

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3

© 2005 Riksantikvarieämbetet

Rapport UV Öst 2005:21

ISSN 1404-0875

Innehåll

Inledning 5

Topografi och fornlämningsmiljö 5

Genomförande och resultat 6

Referenser 10

Administrativa uppgifter 11

Bilagor 15

Bilaga 1. Kalibrerade ¹⁴C-prover 15

Bilaga 2. Nyantecknat UV-nummer. 17

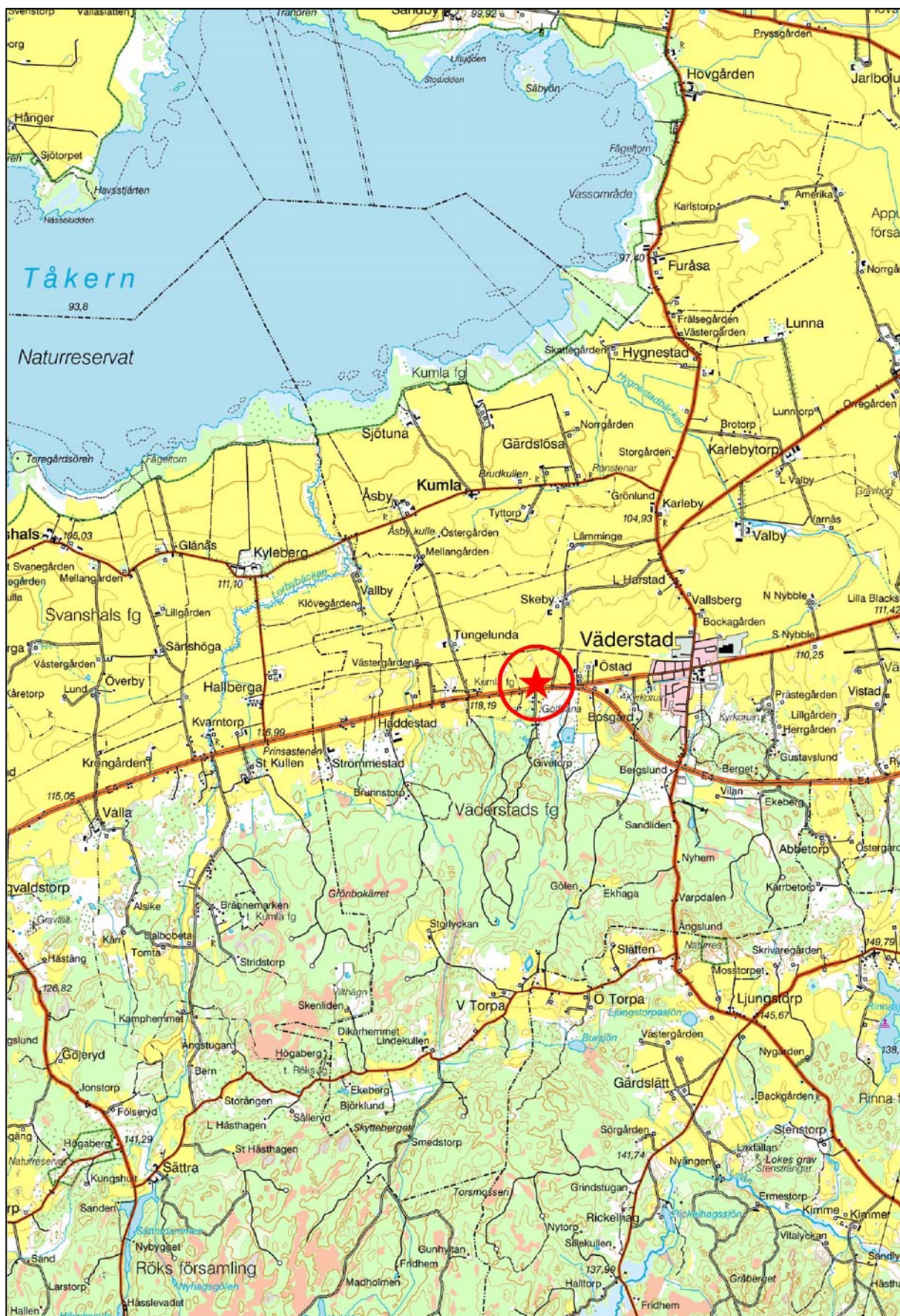

Fig 1. Utdrag ur Gröna kartan med undersökningsplatsen markerad. Skala 1:50 000.

Förromerska gravar i gräsmattan

Stadspartner Elteknik AB planerade att ersätta en luftledning med en jordkabel och efter beslut av Länsstyrelsen i Östergötland fick Riksantikvarieämbetet, UV Öst, i uppdrag att utföra en arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll längs kabelschaktet. Två sträckor valdes ut på grund av närliggande registrerade fornlämningar i form av skålgropar och stensättningar och där det bedömdes att sökschakt bör förläggas. I närheten av de registrerade gravarna vid Björkäng (RAÄ 63) förlades sökschakt men inga anläggningar, konstruktioner eller fynd kunde konstateras. Däremot inne på fastigheten som numera kallas Jarlsborg (tidigare Trumpetaretorpet) och ligger nära ett registrerat skålgropsimpediment (RAÄ 161) påträffades 7 anläggningar. Anläggningarna var belägna inom fastighetens flacka gräsmatta som ansluter till ett svagt uppstickande bergsparti. Efter samråd med Länsstyrelsen undersöktes tre av anläggningarna för att konstatera fornlämningens art. Alla kunde konstateras vara brandgravar och en av dem var markerad med en sten, cirka 0,5x0,4 m. ¹⁴C-prov togs och skickades för analys. De tre proverna ligger inom århundradena före år 0, det vill säga förromersk järnålder. Detta bekräftas också av de keramikfynd som gjordes. Efter att det konstaterades att det finns ett gravfält inom den nu aktuella fastigheten föreslog UV Öst och Länsstyrelsen att ledningen skulle plöjas ned i infartsvägen. Detta accepterades och efter undersökningen har schakten lagts igen.

Det nyupptäckta förromerska brandgravfältet inom fastigheten Jarlsborg kommer att bli ett registrerat gravfält varvid inga markgrepp får göras inom fastigheten utan Länsstyrelsens tillstånd. Tills vidare har gravfältet fått ett tillfälligt sockenvis löpande nummer i fornminnesregistret, UV 85, i avvaktan på tilldelning av RAÄ-nummer.

Inledning

Stadspartner Elteknik AB planerade för raseri av luftledningar och ersätta dem med jordkabel längs en sammanlagt cirka 800 m lång sträcka, och behövde klarlägga de arkeologiska förutsättningarna. På grund av detta gav Länsstyrelsen i Östergötland i uppdrag åt Riksantikvarieämbetet UV Öst att utföra en arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll. I närområdet finns registrerade fornlämningar i form av stensättningar (gravar) och skålgropar inhuggna i berget (ristningar utförda framför allt under bronsåldern). Kabelförläggningen var planerad att ske så långt det var möjligt i vägkant, alternativt kortast möjliga sträcka.

Topografi och fornlämningsmiljö

Området Björkäng ligger inom det fornlämningsstäta Väderstadsområdet. De flesta registrerade fornlämningarna utgörs av stensträngar (förhistoriska, raserade hägnader) och gravar. De kan generellt dateras till äldre järnålder (500 f Kr – 400 e Kr). Vidare finns skålgropsförekomster, en enkel form av hällristning i närområdet (RAÄ 159, 161 och 131). Dessa dateras vanligen till bronsåldern. Generellt sett karaktäriseras området av det ganska flacka fullåkerslandskapet med uppstickande svaga bergspartier i dagen och strax söder om bryter den kuperade terrängen fram.

Söder om förundersökningsområdet finns ett sammanhängande stensträngssystem med inlag av gravar. Flera arkeologiska undersökningar inför den nya väg E4 har visat att det ofta finns ett omfattande fornlämningsområde utan markering ovan mark, i anslutning till stensträngsområden. Fornlämningsområdet kan innehålla boplatzlämningar, gravar, järnframställningsplatser och fossil åkermark (jämför Ericsson, Petersson och Ranheden 1999 samt Ericsson 1999 och 2001).

I nära anslutning till det aktuella förundersökningsområdet finns ett gravpar med en kvadratisk och en rund stensättning (RAÄ 63, Väderstads sn), samt strax norr om området en skålgropsförekomst (RAÄ 161, Väderstads sn). Ett par hundra meter söder om det nu aktuella området har Östergötlands Länsmuseum undersökt arkeologiska lämningar (härdar och stensträng) i samband med utbyggnad av Östad golfbana (Ternström 2000 och 2001).

I anslutning till skålgropsförekomster finns ofta ett ovan mark ommarkerat aktivitetsområde, i form av lämningar från boplatser, gravar eller kulthandlingar. Ett närliggande och mycket bra exempel på detta är undersökningen som Ulf Stålbom utförde 1997 där det påträffades ett tidigare okänt gravfält vid området Tältberget i Väderstads västra utkant (Stålbom rapport 1997:13 och rapport 1997:45). Undersökningen företogs invid en registrerad skålgropsförekomst samt en registrerad stensättning, RAÄ 6. Undersökningen visade på ett gravfält från äldre järnålder med både stensättningar och brandgravar. Brandgravarna blev daterade till århundradena runt Kristi födelse (Stålbom 1997).

Den aktuella gravkombinationen (RAÄ 63) är intressant. De kvadratiske stensättningarna tolkas ofta som att de har en revirhävande funktion (jfr Nilsson 1987, s 87, 104). I sammanhanget är det intressant att nämna den undersökning som företogs år 1982 i Brunnbyområdet, Vreta Klosters socken (Fernholm 1986). Här undersöktes ett exempel på den parvisa kombinationen av rund och kvadratisk stensättning. Gravarna uppvisade ett mycket ovanligt gravskick, nämligen spridda, obrända ben. Genom fynden, bland annat ett fågelformigt spänne, kunde den runda graven dateras till tidig vendeltid.

Genomförande och resultat

Schaktningen påbörjades inom fastigheten Jarlsborg (tidigare Trumpetaretorpet). Tre schakt förlades direkt under den befintliga luftledningen i den nuvarande gräsmattan. Nästan omedelbart påträffades två härdliknade anläggningar varvid ett nytt schakt togs upp endast cirka 7-8 m från det första schaktet. Här påträffades ytterligare tre härdliknande anläggningar och i det sista schaktet inom fastighetens mark påträffades ytterligare två anläggningar (fig 2). Dessa schakt uppgick endast till en total sträcka av cirka 32 meter.

Vid framschaktningen av A7 påträffades en sten, cirka 0,4x0,5 m, som av misstag schaktades bort. Det var vid detta stenlyft som ett flertal keramikskärvor observerades varvid misstanken om ett gravområde började bekräftas (fig 3). Efter samråd med Länsstyrelsen bestämdes att fornlämningens art skulle konstateras varvid tre anläggningar valdes ut för undersökning. Dessa var A1, A4 och A7.

A1 var nästan rund till formen med en diameter på omkring 1 m och innehöll mycket skärvsten (fig 2). Anläggningen snittades och brända ben och keramik påträffades. A4 hade mycket färre skärvstenar och endast ett fåtal påträffades mot mitten av anläggningen. Den var också djupare än A1 och innehöll mycket sot och kol. Brända ben och bränd lera påträffades spritt i anläggningen, men ingen keramik (fig 3). Jämförelsevis var A7 speciell. Den var markerad med en sten och mycket keramik påträffades intill stenen (fig 4). Sannolikt kommer keramiken från två kärl eftersom det fanns två olika mynningsbitar men detta observerades ej under fältarbetet. Där gav keramiken intrycket av att komma från ett kärl. I kärlet/kärlen påträffades några bitar brända ben.

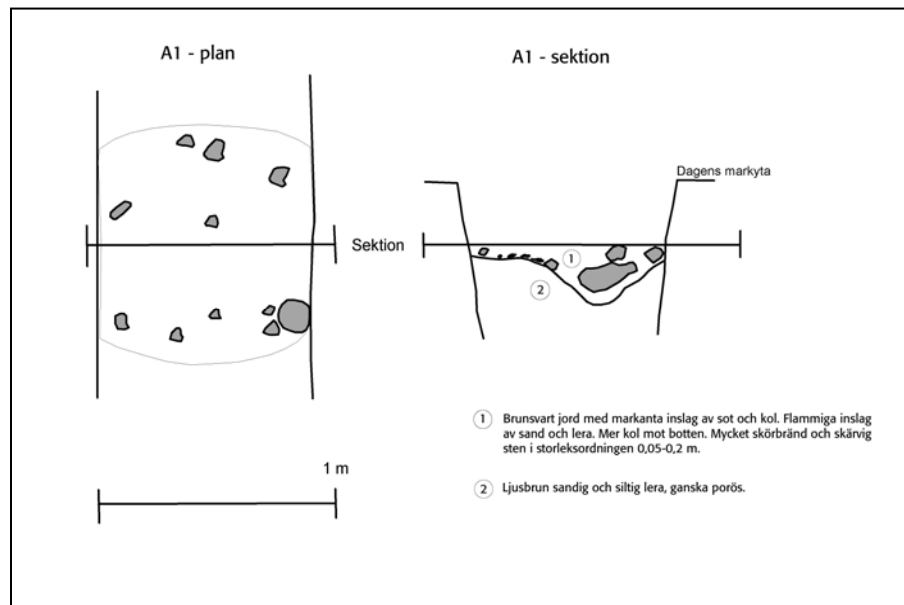

Fig 2. Grav A1, efter plan- och sektionsritning. Sektionen från söder.

Anläggningarna kunde konstateras vara brandgravar där A1 och A4 var så kallade brandgropar medan A7 var en urnebrandgrop. Med största sannolikhet är de ej undersökta anläggningarna också brandgravar varför det ligger nära till hands att tala om ett flatmarksgravfält. Inom ett flatmarksgravfält finns vanligtvis inte gravar markerade med exempelvis stenar (stensättningar), såsom några var vid Tältberget (Stålbom 1997), men det är inte ovanligt att gravformerna kombineras så att det både finns omarkerade gravar och stensättningar inom samma gravfält (t ex Carlsson m fl 1996:59 ff, Stålbom 1997).

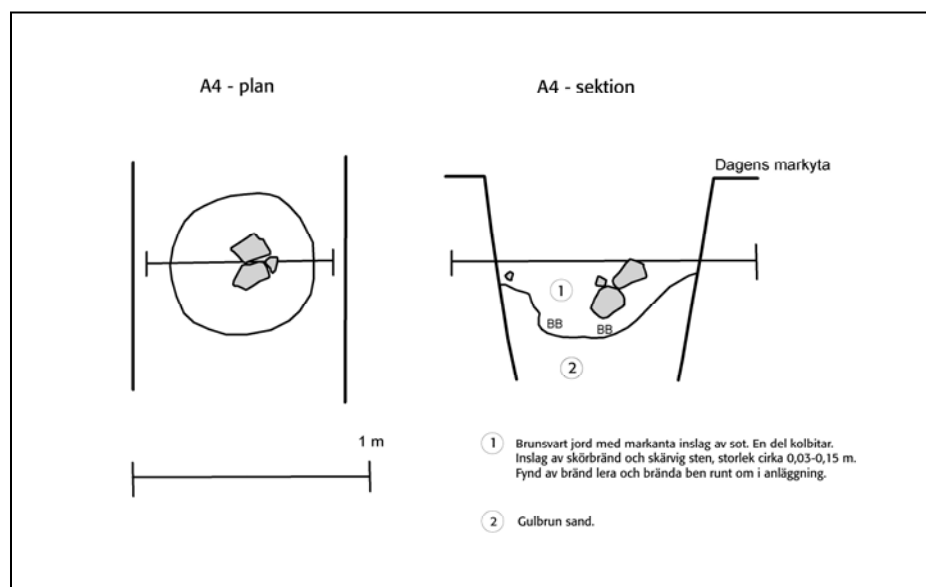

Fig 3. Grav A4, efter plan- och sektionsritning. Sektionen från söder.

Från de tre undersökta gravarna togs prover som skickades för analys. Alla gravar hade olika karaktär vilket också bekräftades genom dateringarna som visade att de skilde sig åt i tid. A4

uppvisade den äldsta dateringen vilken hamnade i övergången mellan yngre bronsålder och förromersk järnålder, ca 780-400 f Kr (bilaga 1). Denna anläggning saknade keramik och hade endast lite skärvsten men hade en större mängd brända ben än de andra gravarna. A1 var yngre och daterades med marginal inom förromersk järnålder, ca 390-150 f Kr med (bilaga 1). Denna grav hade mycket skärvsten och de få brända benen som påträffades var spridda mot toppen av anläggningen, keramiken påträffades mot botten. A7, som också var markerad med en sten, var yngst och hamnade inom tidsspannet 200 f Kr-30 e Kr (bilaga 1). Här fanns det brända ben tydligt nedlagda i ett (eller flera) kärl som sedan markerats med en sten. Stenen har således under äldre järnålder varit synlig.

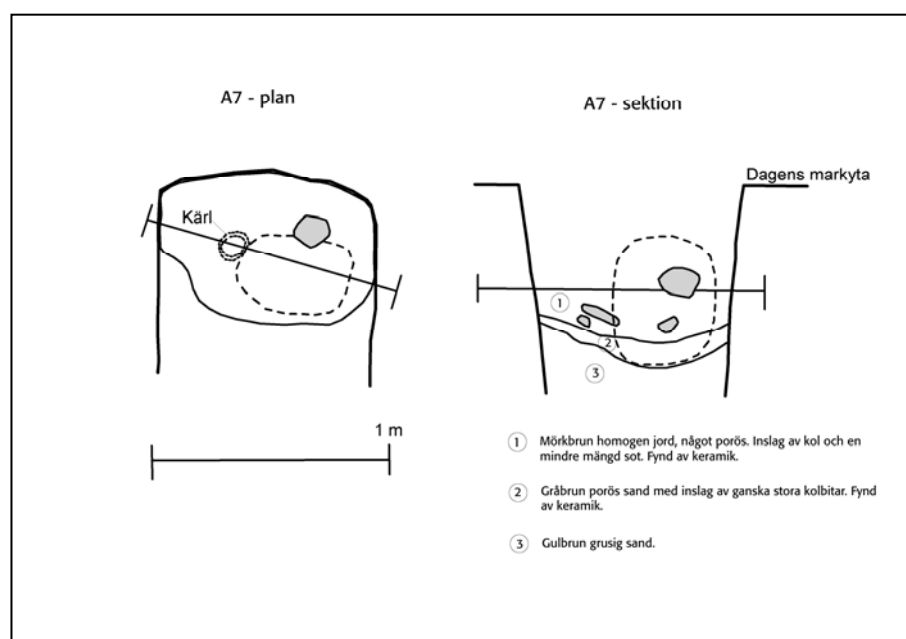

Fig 4. Grav A7, efter plan- och sektionssritning. Sektionen från norr.

Det går självfallet inte att dra några säkra slutsatser av ett material om tre gravar men det går att se tendenser. De två äldsta gravarna har med största sannolikhet *inte* varit markerade eller synliga ovan mark. Detta gravskick är också vanligt under yngre bronsålder och förromersk järnålder medan vid tiden för Kristi födelse blir markerade gravar alltmer vanligt. Stensatta gravar, exempelvis runda eller kvadratiska blir vanliga under romersk järnålder (t ex Carlsson m fl 1996, Larsson & Karlsson 2000, Molin 1999). Gravarna överensstämmer med den generella bilden vi känner till om gravskicket under dessa perioder men det finns många faktorer vi ej har beaktat här.

Ett ytterligare intressant exempel är det gravfält som påträffades vid Huljeundersökningen, 1999 (Carlsson 1996 och Molin 1999). Denna undersökning föranleddes av E4:ans nya sträckning och berörde varierande fornlämningsområden. Gravområdet utgjordes till största delen av omarkerade gravar intill ett skålgropsimpediment. Totalt undersöktes 26 gravar runt impedimentet och daterades till exakt samma tidsram som de nu påträffade gravarna i Jarlsborg. De brända benen som kunde tillvaratas skickades för osteologisk analys, och det intressanta var att 6 av de 7 individerna som kunde urskiljas var barn under 14 år (Molin 1999:50).

Likheterna med de nu påträffade gravarna är slående men inte på något vis säkra. Gravfälten ligger intill ett skålgropsimpediment och vid undersökningen av gravarna i Hulje påträffades ytterst få föremål i form av gravgåvor. Detta kan indikera att gravarna härrör från barn. Det har observerats tidigare att under förromersk- och romersk järnålder finns en tendens till att individerna erhållit gravgåvor i relation till dess ålder och att barn oftare begravs i urnor (Molin 1999: 51). Således saknas föremål oftast helt i barngravarna och inga fynd, förutom keramik, påträffades i Jarlsborg.

Hur som helst har gravfältet i Jarlsborg hittills varit en ovanligt väl förborgad hemlighet men är numera markerad i fornminnesregistret och blir en viktig pusselbit till fornlämningsbilden i Väderstadstrakten.

Linköping i mars 2005

Johan Stenvall

Referenser

- Carlsson, T m fl. 1996. *Hulje. Boplats, Skärersten och gravar*. Arkeologisk slutundersökning. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Rapport UV Linköping 1996:63.
- Ericsson, A. 1999. *Medeltida utmarksodlingar. Krisfenomen eller överskottsproduktion?* Agrarsamhällets kriser – fördjupning, uthållighet och omstrukturering. Agrarhistoriska seminariets konferens på Alnarp 1999.
- Ericsson, A. 2001. *Framväxten och upplösningen av järnålderns hägnadssamhälle i Väderstad*. Hemmet, trakten, världen. Östergötlands Läns museums årsbok 2001.
- Ericsson, A., Petersson, M., Ranheden, H. 1999. *Stensträngssystem söder om Väderstads samhälle. E4, delsträckan Väderstad – Stora Åby*. Arkeologisk förundersökning, del 2. Väderstads och Rinna socknar, Mjölby och Boxholms kommuner, Östergötland. Rapport UV Öst 1999:45.
- Fernholm, R. 1986. *Vendeltida gravar i Vreta Klosters socken*. Riksantikvarieämbetets undersökningsverksamhet.
- Molin, A. 1999. Barngravfältet i Hulje. I: Kaliff, A. (red) *Olika perspektiv på en arkeologisk undersökning i västra Östergötland*. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 28. Linköping.
- Nilsson, C. 1987. *7 000 år på 20 år. Arkeologiska undersökningar i Mellansverige*. Riksantikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska undersökningar. Stockholm 1987.
- Stålbom, U. 1997. *Överplöjda gravar m m. Vallsberg 7:65, intill RAÄ 6*. Arkeologisk utredning. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Rapport UV Linköping 1997:13.
- 1997. *Tältberget*. Ett nyupptäckt gravfält från äldre järnålder. Arkeologisk förundersökning. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Rapport UV Linköping 1997:45.
- Ternström, C. 2000. *Östad golfklubb*. Väderstads socken, Mjölby kommun. Arkeologisk förundersökning. Rapport 23:2001. Östergötlands Läns museum.
- Ternström, C. 2001. *Paradisängen. Stensträng och härd vid Östad golfklubb*. Väderstads socken, Mjölby kommun. Arkeologisk slutundersökning. Rapport 21:2003. Östergötlands Läns museum.

Administrativa uppgifter

Riksantikvarieämbetets dnr: 422-2358-2004.

Länsstyrelsens dnr: 431-9945-04.

Projektnummer: 1520598.

Undersökningstid: 13-14 september 2004.

Projektgrupp: Pia Nilsson och Johan Stenvall.

Undersökt yta: 120 löpmetrar.

Läge: Ekonomiska kartan, blad 8E 3j, x 6465690 y 1446630.

Koordinatsystem: Rikets, RT 90 2,5 gon V.

Dokumentationshandlingar: förvaras tills vidare på UV Öst i Linköping: 3 plan- och profilritningar i skala 1:20. 31 bilder med digitalkamera.

Fynd: Keramik och brända ben.

Intrasisnr: O2005:73

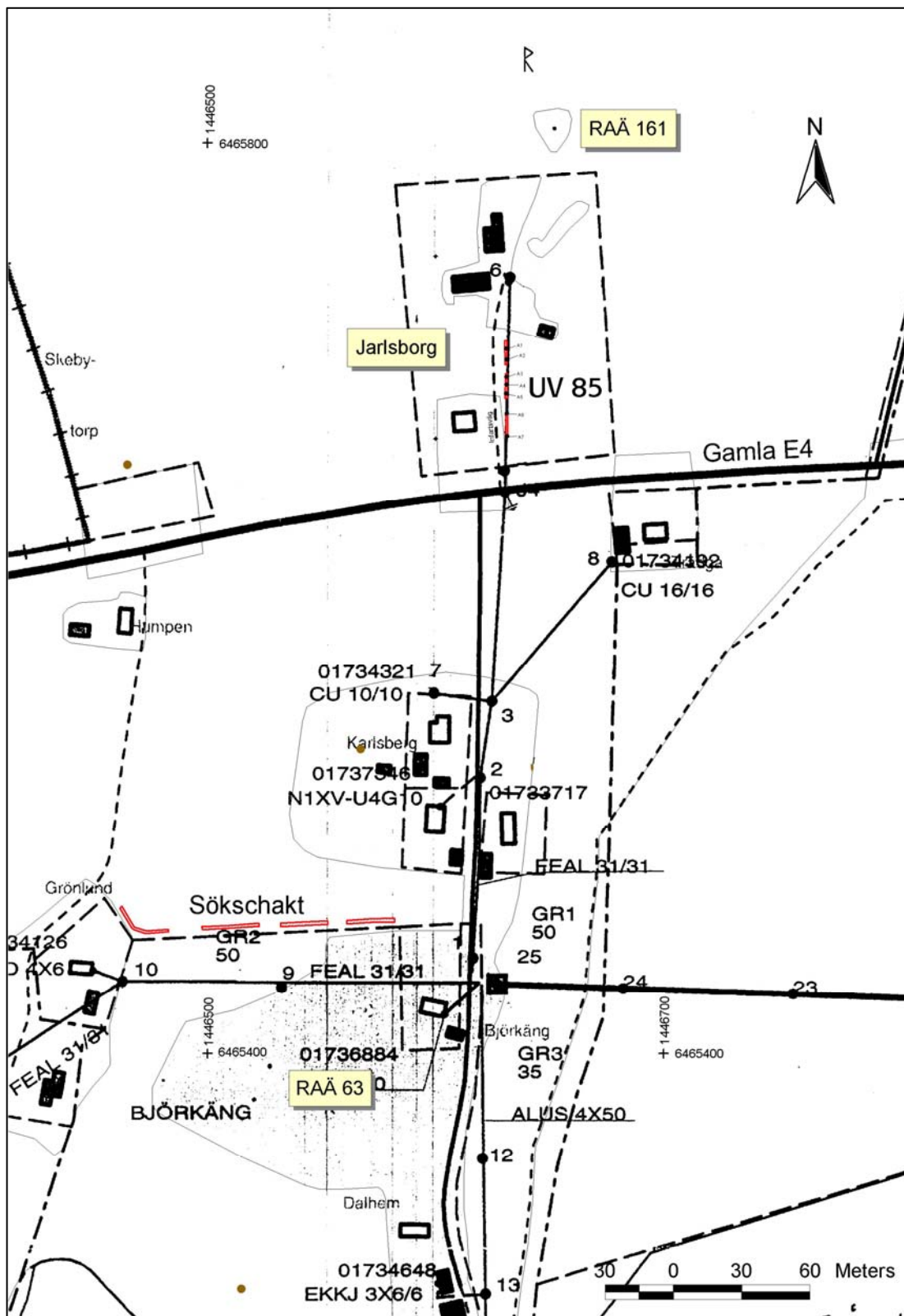

Fig 5. Utdrag ur primärkartan med sökschakten vid Björkäng och Jarlsborg markerade. Gravfältet, UV 85, förmodas ligga ungefärligt inom Jarlsborgs fastighetsgräns.

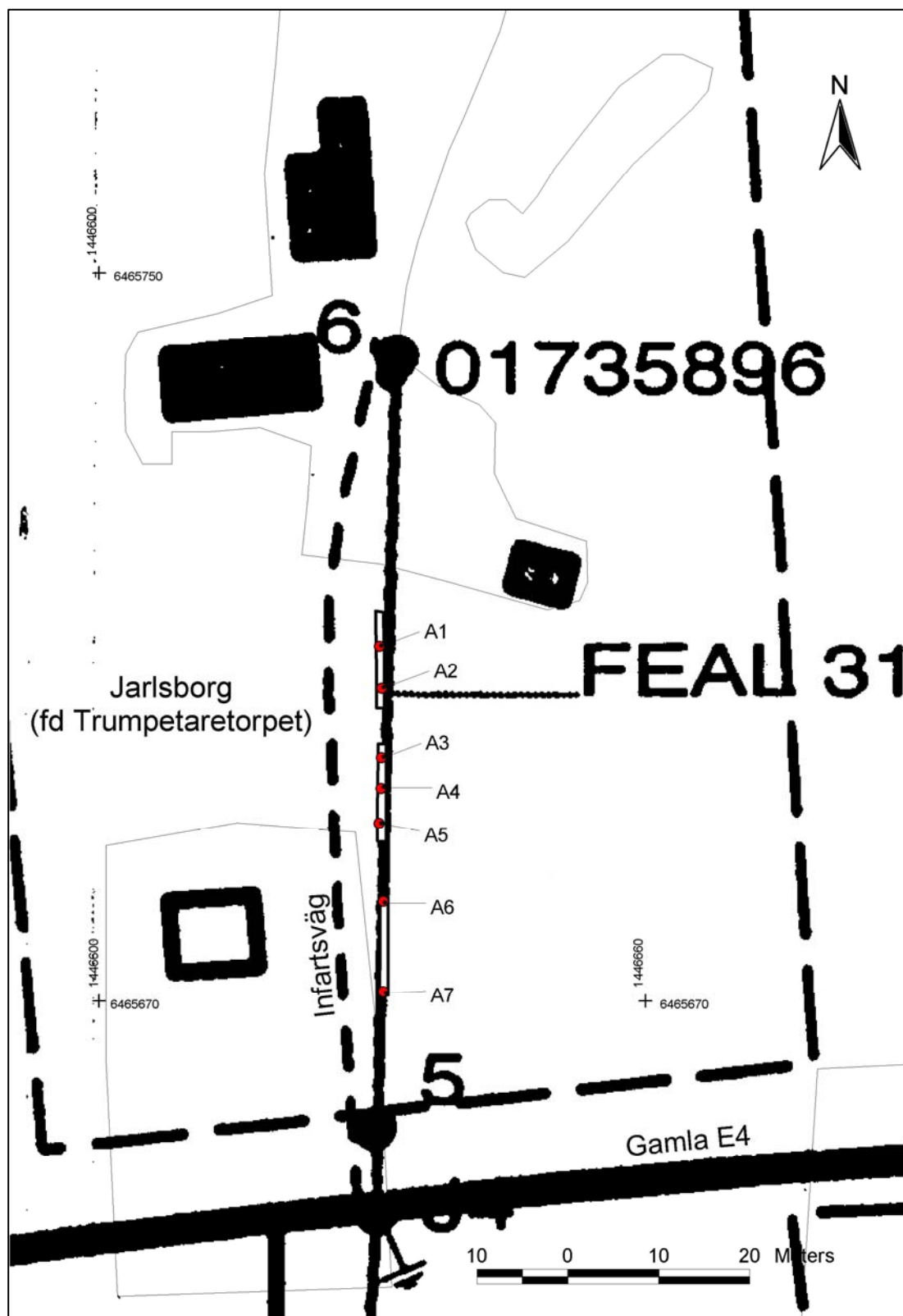

Fig 6. Utdrag ur primärkartan med anläggningar och sökschakt markerade inom fastigheten Jarlsborg. Gravfältets förmodade begränsning ligger ungefärligt inom fastighetsgränserna.

Fig 7. En del av keramiken som påträffades i A7. Foto: Anna Molin.

Fig 8. Sektion av A1 efter undersökning. Från S.

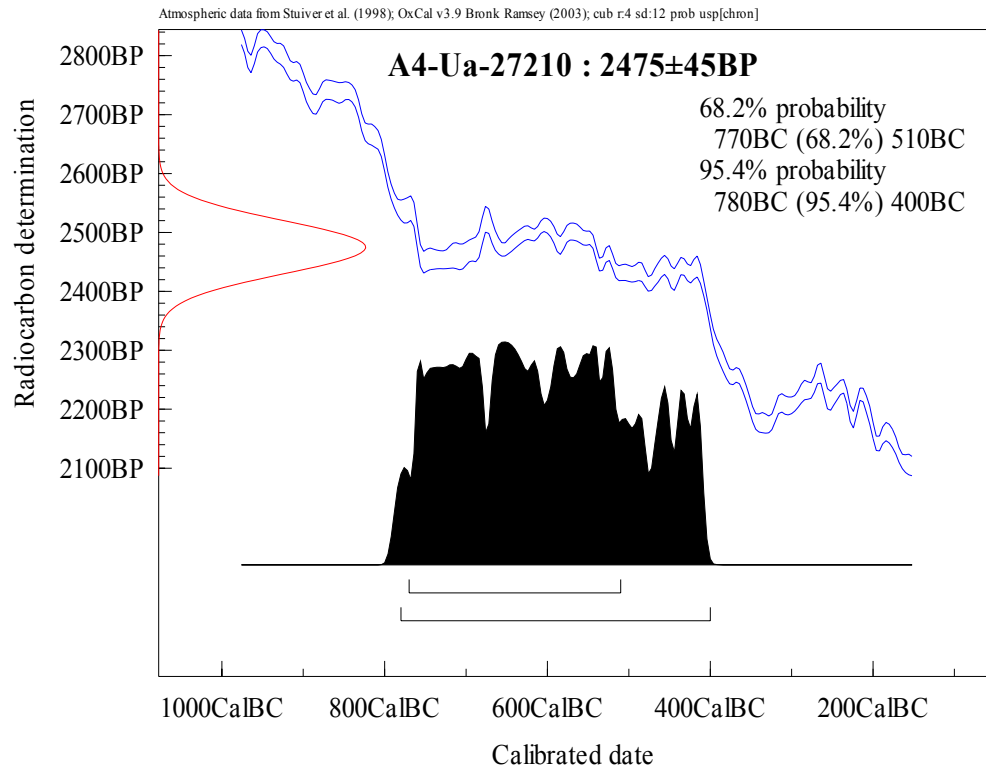
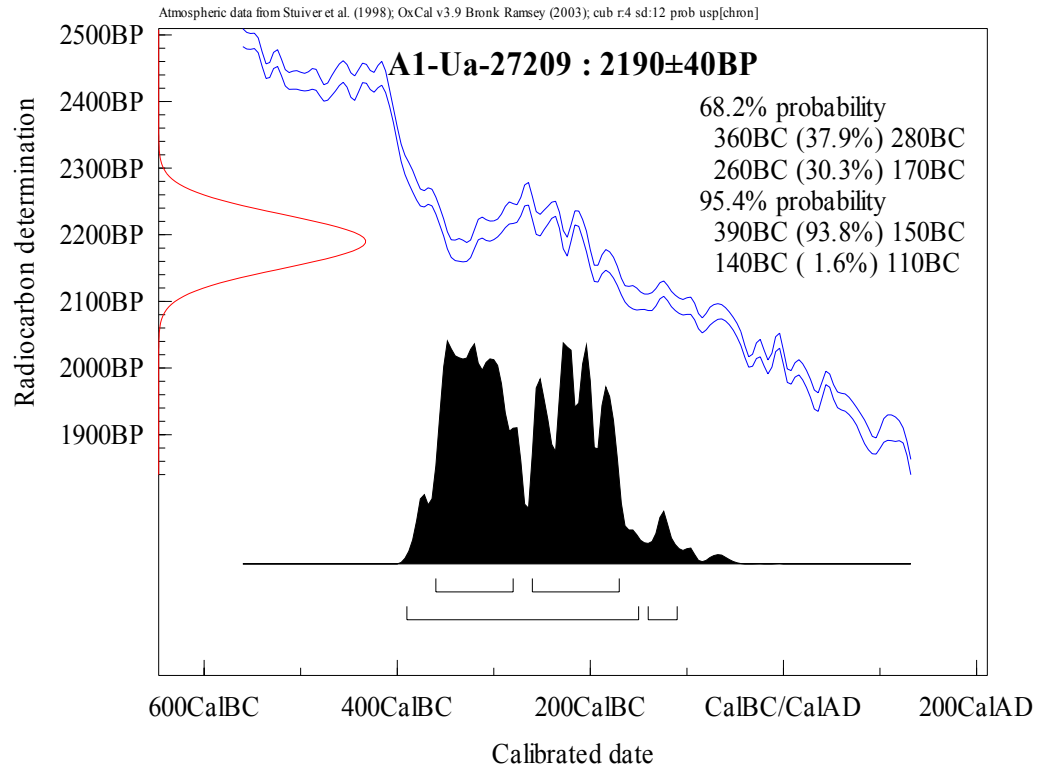
Fig 9. Sektion av A7 efter undersökning. Från N.

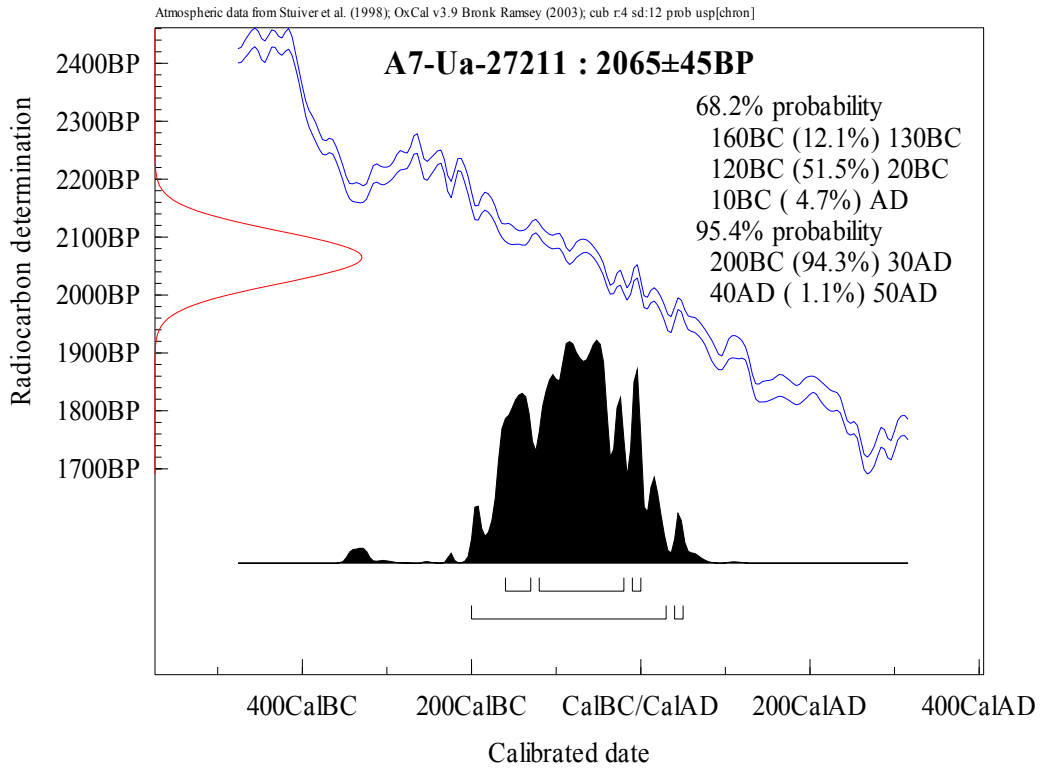
Fig 10. Andra schaktet med A3 närmast kameran och A4 syns som en sotfläck i mitten av schaktet. Från N.

Fig 11. Sektion av A4 efter undersökning. Från N.

Bilagor

Bilaga 1. Kalibrerade ¹⁴C-prover

Bilaga 2. Nyantecknat UV-nummer.

Väderstads socken

UV 85

Ek kartans blad: 8E 3j

Fastighet: Jarlsborg (fd Trumpetaretorpet).

Topografiska uppgifter: Flack tomtmark intill svagt uppstickande berg i dagen. I fastighetens omedelbara närhet finns skålgropsimpedimentet RAÄ 161.

Orientering: cirka 15 m N om gamla E4 och 15 m Ö om boningshuset.

Beskrivning: Flatmarksgravfält. Totalt 7 anläggningar påträffades inom fastighetens tomtmark i nuvarande gräsmatta. 3 anläggningar undersöktes och var förhistoriska brandgravar.

Gravarna har ¹⁴C-daterats till förromersk järnålder. Gravfältet har okänd utsträckning men förmodad begränsning av gravområdet ligger inom tomtmark runt berg i dagen, ett område på cirka 100x120 m.

A1: Brandgrav, cirka 1 m i diameter. Rund till formen och cirka 0,25 m djup innehållande sot och kol, skörbrända stenar. Brända ben mot toppen, keramik mot botten.

A2: Stolphål (?). Stenskonung. Cirka 0,3 m i diameter och cirka 0,18 m djup.

A3: Brandgrav (?). Ej undersökt. Cirka 0,8 m i diameter.

A4: Brandgrav. Cirka 0,8 m i diameter. Rund till formen och cirka 0,35 m djup innehållande sot och kol, skörbrända stenar. Bränd lera och brända ben runt om i anläggningen.

A5: Brandgrav (?). Ej undersökt. Cirka 0,8 m i diameter.

A6: Brandgrav (?). Ej undersökt. Cirka 0,8 m i diameter.

A7: Urnebrandgrop. Cirka 1 m i diameter. Rundad form och cirka 0,4 m djup. En eller flera urnor placerade vid en sten. Innehöll sot, kol och keramik från minst två kärl. Brända ben påträffades i kärlden.

Tidigare anteckningar: --